

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра української філології

**Курсова робота
на тему:**

**«СИНТАКСИЧНА ФУНКЦІЯ ПОРІВНЯННЯ
(на матеріалі роману-колажу Д. Кешелі “Родаки”»)**

студентки групи [Сл\(укр\)03-21](#)
філологічного факультету освітніх технологій
спеціальності 014 Середня освіта,
спеціалізації 014.01 Українська мова і література
освітньої програми Українська мова і література
англійська мова, зарубіжна література
Цибульської Софії Володимирівни

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент Заскалета В. П.

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

Члени комісії:

_____

(підпис)

_____

(прізвище, ініціали)

_____

(підпис)

_____

(прізвище, ініціали)

_____

(підпис)

_____

(прізвище, ініціали)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРІВНЯНЬ	
1.1. Порівняння як граматична категорія.....	5
1.2. Порівняння як об’єкт дослідження	8
1.3. Типологія порівнянь	11
РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯННЯ ЯК ЧЛЕН РЕЧЕННЯ	14
2.1. Порівняння-підмети	14
2.2. Порівняння-присудки.....	14
2.3. Порівняння як головні члени односкладних речень.....	16
2.4. Порівняння-обставини.....	17
2.5. Порівняння-означення.....	21
2.6. Порівняння-прикладки.....	21
2.7. Порівняння-додатки.....	21
ВИСНОВКИ	23
РЕЗЮМЕ	24
RESUME	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	26
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	28

ВСТУП

Актуальність дослідження. Порівняння як категорія мовного плану, мовної системи дотепер ще не вивчена як слід, хоча йому присвячено багато праць в українській лінгвістиці. Тлумаченням терміна "порівняння", як і визначенням місця та функцій порівнянь у системі мовних одиниць української мови, займалися українські мовознавці, починаючи з 50-х рр. ХХ ст.

Специфіку будови та функційних можливостей порівнянь мовознавці вивчали на матеріалі творчості багатьох вітчизняних та закордонних майстрів художнього слова. У фокусі уваги дослідників перебувала, зокрема, семантична структура порівнянь, способи їх відтворення в українських перекладах, їхня роль та функції в художньому тексті. Як слушно зауважили М. П. Баган та В. П. Заскалета, «кожен письменник прагне найбільшої влучності й виразності порівнянь, відображає в них лінгвоаксіологічні стандарти своєї доби та неповторність свого мистецького бачення» (2023, с. 32). Порівняння у творі оригінального закарпатського письменника Дмитра Кешелі «Родаки», який «вражає емоційною щирістю, іскрометністю народного мислення, колоритністю мови, влучними, дотепними характеристиками персонажів» (Баган, & Заскалета, 2023), проаналізовано з погляду наявності в них етномаркерів (Красавіна, 2018), суб'єкта (Заскалета, 2018b) й об'єкта (Заскалета, 2018a) порівняння, як способу увиразнення портретного опису персонажа (Заскалета, 2017), а також з погляду основи порівняння (Баган, & Заскалета, 2023). Крім того, зроблено лінгвостилістичну рецепцію цього роману Д. Кешелі (Єрмоленко, 2019).

Не вивченим, однак, залишається питання формально-синтаксичної організації компаративем, створених самобутнім закарпатським письменником Д. Кешелею, та синтаксичної функції порівнянь-синтаксем, що й доводить актуальність курсової роботи.

Мета роботи. Метою дослідження є з'ясування синтаксичної функції компаративем у структурі простого речення.

Мета роботи передбачає розв'язання таких **завдань**:

- опрацювати наукову літературу про порівняння;
- окреслити поняття «порівняння» як мовної одиниці;
- дослідити формально-граматичну структуру порівнянь;
- класифікувати порівняння-синтаксеми за їхньою функцією в реченні.

Об'єктом дослідження є порівняльна конструкція як компонент простого речення.

Предметом дослідження є синтаксична роль, яку виконують порівняння-синтаксеми.

Методи дослідження. У роботі застосовано такі методи: метод суцільної вибірки фактичного матеріалу, описовий метод опрацювання фактичного матеріалу, метод функціонального аналізу, елементи трансформаційного методу.

Наукова новизна. У дослідженні вперше в українському мовознавстві здійснено спробу зробити повний опис порівнянь як компонентів простих речень із урахуванням їхніх структурних та функціонально-синтаксичних особливостей на матеріалі роману-колажу сучасного українського письменника Д. Кешелі «Родаки»; запропоновано кваліфікацію порівняльних конструкцій як членів.

Практичне значення дослідження визначається прямим зв'язком результатів дослідження з практикою викладання української мови у середній та вищій школі. Матеріали роботи можуть бути використані під час викладання курсу "Синтаксис" для студентів вищих закладів освіти, для розробки спецкурсів і спецсемінарів із синтаксису та пунктуації, при написанні курсових та кваліфікаційних робіт, а також при укладанні збірників вправ із сучасної української літературної мови.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРІВНЯНЬ

1.1. Порівняння як граматична категорія

Проблематиці порівняльних конструкцій присвячено низку вагомих робіт, у яких розглянуто різні аспекти явища порівняння, запропоновано структурні та типологічні класифікації порівняльних конструкцій описано порівняння як стилістичний параметр авторського мовлення, запропоновано новітні когнітивно орієнтовані концепції метафори, здійснено спроби зіставного аналізу метафори й порівняння. Однак, незважаючи на значні напрацювання, спостерігаються різотлумачення граматичної природи та категорійного змісту порівняння, що унеможлиблює встановлення послідовної системи диференційних ознак компаративності як мовної категорії. Багато розбіжностей у поглядах учених стосовно синтаксичної функції порівняння та формальних засобів його вираження, семантики порівняльних конструкцій, яка коливається в широких межах – від конкретно визначеного і лексично реалізованого значення до інтуїтивно сприйнятого, невербалізованого. Тому актуальним сьогодні є вироблення послідовної теорії на сучасних наукових засадах, зокрема уточнення термінологічного апарату, необхідного для аналізу компаративних конструкцій.

І перше питання, що виникає при дослідженні будь-якої стилістичної фігури, стосується дефініції і визначення структури.

Порівняння – це тропеїчна фігура, у якій мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, властиві для інших осіб, предметів, явищ або дій. Воно належить до найдавніших засобів висловлення. Специфіка порівняльної конструкції, спрямованої на встановлення тотожності, подібності і відмінності предметів, явищ, ознак, дій, станів тощо, дозволяє людині глибше пізнати навколишній світ і саму себе у будь-якій сфері діяльності.

Зауважимо спочатку, що термін «порівняння» має кілька значень: по-перше, він означає акт думки, спрямований на встановлення тотожності, схожості і відмінності. По-друге, так називають мовну конструкцію, що реалізує цей пізнавальний акт (Баранник, 1980, с. 136). Ця конструкція складається з двох компонентів: суб'єкта (пізнання) і об'єкта. У граматиці термін «порівняння» вживається із звуженим значенням: ним називають лише об'єкт (говорять, наприклад, «підрядне речення, виражене порівнянням», «порівняльне підрядне речення»).

Порівняння є продуктивним засобом збагачення системи виражально-зображальних засобів мови, що зі стилістичною метою використовується для підкреслення, виділення специфічної характеристики завдяки зіставленню з предметом, явищем, особою, основна ознака або одна із ознак яких є водночас і ознакою порівнюваного. Порівняння базується на зіставленні двох предметів або явищ для пояснення одного з них за допомогою іншого і свідчить про індивідуальну природу світосприймання, світовідчуття, нормативної системи цінностей та формування індивідуального концептуального світу.

В основі порівняння лежать логічні операції виділення найістотнішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою, зіставлення з ним і опис. Такими ознаками може бути колір, форма, розмір, запах, відчуття, якість, властивість тощо.

Розрізняють порівняння логічні і образні. При логічних порівняннях встановлюється ступінь схожості чи відмінності між предметами одного класу, беруться до уваги всі властивості, якості, ознаки порівнюваних предметів, але виділяється щось одне. Логічні порівняння використовуються переважно в науковому, офіційно-діловому, розмовному стилях. Вони додають до предмета нову інформацію. Натомість образне порівняння вихоплює одну якусь найвиразнішу ознаку, часом несподівану, і робить її основною, ігноруючи всі інші. Образні порівняння характерні для художнього і розмовного стилів. Такі порівняння здебільшого емоційно забарвлені й

допомагають авторові посилити комічність чи трагічність змальованої ситуації, викликати різноманітні емоційні реакції найширшого діапазону – гнів, осуд, співчуття, радість, сміх тощо.

Із граматичного погляду порівняння є синтаксичною конструкцією, що має тричленну (на думку більшості дослідників) або чотиричленну, на думку Н.П. Шаповалової (1998, с. 5), структуру:

а) предмета (суб'єкта) порівняння (компаратанта) – предмета чи явища, ознаки якого пізнаються, розкриваються за допомогою іншого;

б) образу (об'єкта) порівняння (компаратора) – того, з чим порівнюється суб'єкт, тобто предмета чи явища, що має яскраво виражені й добре відомі мовцеві ознаки і внаслідок цього використовується ним для характеристики пізнаного;

в) основи порівняння – ознаки, за допомогою якої здійснюється акт порівняння;

г) показника порівняльних відношень – засобу мовного оформлення порівняльної семантики, що відіграє вирішальну роль у реалізації компаративного змісту в чотириелементній моделі порівняльної конструкції, оскільки забезпечує її цілісність.

Варто зауважити, однак, що не завжди в структурі порівняння наявні всі чотири її складники, оскільки деякі з них можуть бути експліцитними. Варіативністю цього компонентного складу можна почасти пояснити термінологічну розбіжність у називанні порівнянь. Порівняннями ми вважаємо:

1) порівняльні звороти, які є членом речення, наприклад: *Голова без розуму, як ліхтар без свічки* (Нар. творчість); *Стоїть дівка, як калина* (Нар. Творчість)

2) так званий орудний порівняльний, що теж є членом речення, хоч і не містить традиційного для порівнянь засобу порівняльних відношень (сполучного слова, сполучника, відсполучникової порівняльної частки,

прийменника), наприклад: *Дев'ять таких бочок, повних вина, повипинали боки і розляглись шиною підковою попід стінами* (Коцюбинський М); *...дзвін ножем пройшов у серце* (Коцюбинський М); *Мамо, мамо, а в твоїх казках/ День жар-птицею згоряти мусив* (А. Пашко); *Спалахнуло літо ватрою востаннє* (Б. Олійник)

3) порівняння, виражені прислівниковою формою з по-, особливо ті, що мотивуються іменниками – назвами істот типу *по-ангельськи, по-королівськи, по-дружньому*;

4) підрядні речення з основною або додатковою порівняльною семантикою, наприклад: *По всіх містах їх діти стигнуть, /мов цитриновий сік у цитрі* (Малкович І.)

1.2. Порівняння як об'єкт дослідження

В українському мовознавстві граматичний та стилістичний аспекти порівнянь висвітлювали І. К. Кучеренко, В. А. Чабаненко, Л. О. Пустовіт, Л. О. Ставицька, Л. А. Лисиченко, С. Я. Єрмоленко, Л. В. Голоюх, Є. І. Павленко, В. А. Буда, Л. В. Прокопчук, Л. В. Мялковська, але ще й сьогодні деякі аспекти цієї проблеми залишаються відкритими.

Проблема «порівняння», визначення місця та функцій порівняльних конструкцій у системі мовних одиниць української мови віддавна цікавила філософів і логіків. Проте, в мовознавчих працях порівняння на сьогодні більш-менш опрацьовано як мовний засіб художнього зображення дійсності. Цьому аспектові присвятили свої праці українські дослідники художнього тексту С.Я.Єрмоленко, Н.М.Сологуб та інші мовознавці.

Дослідженню формально-граматичної природи порівнянь присвячено праці І. К. Кучеренка, М. І. Вихристюк і М. С. Заборної. Як функціонально-семантичну категорію порівняння розглядала Н. П. Шаповалова. Аналізові підлягали орудний порівняння (М.Я.Плющ,) порівняльні синтаксичні

конструкції (І.Г. Чередниченко, Р.О. Христіанінова, Д.Х. Баранник). Різні аспекти порівнянь в українській мові стали предметом дисертаційних досліджень Г.Я. Довженко, Л.В. Голоюх, М.С. Заборної, Н.П. Шаповалової, Л. В. Прокопчук, С.М. Рошко. Причому аналіз різних типів конструкцій проводився на матеріалі художньої літератури. У вивченні граматичної природи порівнянь, функцій у різних стилях мови у вітчизняному мовознавстві дотепер зроблено недостатньо. Поглибленої інтерпретації вимагає і поняття «порівняння». З'ясування його сутності як мовного явища усе ще викликає труднощі.

Різновекторне спрямування характерне для досліджень порівнянь фразеологічного типу. Вивченню структурних, семантичних і стилістичних властивостей порівняльних фразеологічних одиниць, а також їх функціонуванню в мовленні присвячено низку монографічних і дисертаційних розвідок в українській мові. Ці наукові розвідки спрямовані головню на опрацювання семантичних та дистрибутивно-контекстуальних зв'язків ФО, що мало істотне значення для висвітлення питання стійкості порівнянь і вмотивованості їх компонентів. Стійкі компаративні одиниці як віддзеркалення історії, традицій, культури, менталітету того або того народу теж викликають неослабний інтерес і в сучасних науковців.

Мовознавці вивчають, зокрема, структурні, структурно-семантичні типи порівняльних фразеологізмів, національно-культурну специфіку «еталона» порівняння, стилістичну функцію порівняльних фразеологізмів. Для таких досліджень нерідко властивий зіставний аспект.

Останнім часом у зв'язку з розвитком соціолінгвістики та психолінгвістики з'явилися розвідки, присвячені, крім іншого, з'ясуванню гендерної специфіки побудови порівнянь.

Крім того, що порівняння були об'єктом вивчення граматики (найперше синтаксису), ці одиниці досліджували також як стилістичні засоби, вживані в художніх текстах.

Більшість дослідників розглядають порівняння як конструкцію, що складається з трьох компонентів: перший компонент – це те, що порівнюють, другий – те, з чим порівнюють, третій – те, що є основою порівняння. Компоненти порівняння називають по-різному. Так, перший компонент визначають як предмет порівняння, порівнюване, об'єкт, суб'єкт, перший компарат, компарант і т. д. Другий компонент здебільшого називають образом, об'єктом, компаратором та ін. Третій компонент зазвичай кваліфікують як: ознаку порівняння, основу порівняння, модуль, другий компарат, стандарт порівняння і под. Ми ж, слідом за Н. П. Шаповаловою та ін., розглядаємо структуру мовної моделі порівняння, яка утворюється шляхом поєднання чотирьох складників: 1) суб'єкта порівняння – того предмета чи явища, ознаки якого ми пізнаємо, розкриваємо за допомогою іншого; 2) об'єкта порівняння – того, з чим порівнюється суб'єкт, тобто предмета чи явища, що має яскраво виражені й добре відомі мовцєві ознаки й унаслідок цього використовується ним для характеристики пізнаваного; 3) основи порівняння – ознаки (або ряду ознак), за допомогою якої (яких) здійснюється акт порівняння; 4) показника порівняльних відношень (конектора) – засобу мовного оформлення порівняльної семантики. Показником порівняння найчастіше є сполучники (відсполучникові частки) *як, мов, немов, наче, неначе, буцім, ніби, мовби, немовби, немовбито, начеб, неначеб, начебто, нібито, мовбито* та ін., а також лексеми типу *схожий, подібний, синонімічний, тотожний, ідентичний, однаковий, здаватися, скидатися, нагадувати* тощо. Проте не завжди у структурі порівнянь диференціюємо усі чотири компоненти (їх може бути три і менше): не завжди вони мають експліцитне вираження,

1.3. Типологія порівнянь

Залежно від функційних, структурних, семантичних та інших особливостей порівняльних конструкцій дослідники називають різні їх типи.

Залежно від функції, що її виконують у мові порівняння - логіко-інтелектуальної та експресивної – їх поділяють на логічні, що додають нову інформацію до опису предмета, явища, дії, ознаки або стану, й образні, які увиразнюють одну з ознак предмета, акцентують на ній (часто несподівано), роблять цю ознаку основною, нехтуючи іншими. Образні конструкції здебільшого емоційно забарвлені. Діапазон емоційного забарвлення досить широкий. ПК (порівняльні конструкції, або порівняння) з позитивним емоційним забарвленням часто мають доброзичливо жартівливий відтінок, натомість ПК з негативним емоційним забарвленням – іронічний, навіть саркастичний відтінок.

За кількістю компонентів порівняльної структури ПК поділяють на односкладні – ПК, у яких відсутня основа порівняння, двоскладні – ПК, у яких вилучено суб'єкт порівняння, трискладні – ПК, у яких наявні три компоненти порівняльної структури: основа, суб'єкт і об'єкт порівняння, та чотирискладні – ПК, що містять основу, суб'єкт, об'єкт порівняння та показник порівняльних відношень (Мірченко, 2001, с.14).

Залежно від наявності / відсутності формального показника порівняльних відношень та способу його вираження усі ПК поділяють на сполучникові й безсполучникові. До сполучникових належать ПК, показником порівняльних відношень у яких є порівняльні сполучники. До безсполучникових належать ті ПК, показником порівняльних відношень у яких є порівняльні відсполучникові частки, слова типу *схожий, подібний, синонімічний, тотожний, ідентичний, однаковий, здаватися, скидатися, нагадувати* і под., які можна замінити порівняльними відсполучниковими частками чи дієслівною зв'язкою *бути* разом з порівняльною відсполучниковою часткою. Безсполучниковими також є ПК, виражені орудним відмінком іменника, роль показника порівняльних відношень у яких виконує закінчення, та ПК, виражені прислівниками з префіксом *по-*, що утворені від іменника, який позначає особу. На нашу думку, формальним

показником порівняльних відношень у таких структурах є префікс разом із суфіксом.

Реальність / ірреальність компаративних відношень, що реалізують порівняльні конструкції, визначає поділ останніх на порівняльні конструкції реального порівняння та порівняльні конструкції ірреального порівняння. У компаративних конструкціях реального порівняння порівнюються явища, предмети, особи, що реально існують в об'єктивній дійсності.

У компаративних конструкціях ірреального порівняння порівнюється реальне та ірреальне, реальна ситуація з ірреальною, удаваною, можливою за певних умов.

За співвіднесеністю ПК з членом речення чи з простим реченням, розрізняють ПК-підмети, ПК-присудки, ПК-додатки, ПК-означення, ПК-прикладки, ПК-обставини та ПК – частини складнопідрядного речення, ПК – частини безсполучникового речення. Якщо брати до уваги спосіб оформлення ПК, то, крім названих у цьому абзаці, можна говорити й про ПК-парцеляти, співвідносні з членом речення, і ПК-парцеляти, співвідносні з реченням.

ПК можуть мати нерозгорнуту або розгорнуту форму. Нерозгорнута ПК підкреслює і конкретизує У розгорнутих (особливо за рахунок підрядних речень) порівняннях реалізуються складні за змістом і структурою образи.

Залежно від сталості компонентного складу, особливо об'єкта порівняння, ПК можна поділити на ПК з вільним компонентним складом і стійкі компаративні одиниці, тобто ПК-фразеологізми. ПК з вільним компонентним складом по суті здебільшого є індивідуально-авторськими й найчастіше конотовані емоційно-експресивним забарвленням. Натомість ПК-фразеологізми, або загальномовні компаративеми, є загальноновживаними й унаслідок того, що добре відомі мовцям, уживаються ними, характеризуються не таким виразним емоційно-експресивним забарвленням, а подекуди й утратили його зовсім.

За гендерною ознакою мовця, який використовує у своєму мовленні певні ПК, почали останнім часом розрізняти фемінні ПК, властиві для мовлення осіб жіночої статі, та маскулінні ПК, характерні для мовлення осіб чоловічої статі. Належність ПК до того чи того різновиду обґрунтовують переважно семантикою об'єкта порівняння. Проте для докладного опису цієї класифікації поки що недостатньо відповідних досліджень.

Отже, порівняння – один з найбільш виразних засобів тропеїчної системи – має тривалу та різновекторну історію вивчення.

РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯННЯ ЯК ЧЛЕН РЕЧЕННЯ

З-поміж порівняльних конструкцій (ПК) виокремлюють такі, які співвідносяться із членом речення (такі ПК називають порівняльними синтаксемами (на семантико-синтаксичному рівні членування речення) чи порівняльними зворотами), і такі, які співвідносяться з цілим реченням (їх зазвичай називають підрядними порівняльними реченнями). Щоправда, нерідко трапляються ПК, які неможливо кваліфікувати однозначно: чи це порівняльний зворот (порівняльна синтаксема) чи це підрядне порівняльне речення.

Відповідно до логіко-граматичної класифікації членів речення ПК, що мають будову порівняльного звороту, а тому є одним членом речення, ми услід за іншими дослідниками виокремлюємо порівняння-підмети, порівняння-присудки, порівняння-обставини, порівняння-означення, порівняння-прикладки та порівняння-додатки.

В аналізованому фактичному матеріалі зафіксовано всі різновиди таких ПК.

2.1. Порівняння-підмети.

З-поміж порівнянь спостерігаємо порівняння-підмети – ірреальні порівняння, що виражаються за допомогою модально-порівняльних часток, що стоять перед підметом, напр.: *Коли ковтнув з півдеци, мені в горлянку ніби грім луснув* [с. 229]; *Натовпу наче небеса відкрилися* [с. 296].

2.2. Порівняння-присудки.

Порівняння, що мають структуру порівняльного звороту, нерідко є присудками або компонентами присудків. Модально-порівняльні частки сполучникового походження можуть поєднуватися з простими присудками,

складеними дієслівними та бути компонентами складених іменних або складних присудків.

Наведемо приклади простих присудків, уведених у речення за допомогою модально-порівняльних часток (у мовознавчій літературі такі присудки часто називають простими ускладненими); *и...цей вояк **ніби явився** із дитячого сну або Різдвяної казки* [с. 267]; *Люди, що жили тільки по паспорту, **ніби жили** поза життям...* [с. 68].

Фактичний матеріал дозволяє фіксувати розміщення модально-порівняльної частки не тільки перед підметом чи перед присудком, а й перед граматичною основою речення. Для таких речень характерне розміщення групи присудка перед групою підмета, напр.: *Далі **ніби затужила** скрипка...* [с. 252]; *а над долиною **ніби застигали** скорботні хвилі крові страдників світу* [с. 233]. Уживання модально-порівняльних часток з підсилювальною часткою **і** перед граматичною основою речення, на нашу думку, зменшує модальний відтінок припущення, напр.: *Від нещасливої любові до нього [російського офіцера] **нібито і пішов** Володька* [с. 281].

В одному з речень зі зворотним порядком розміщення головних членів присудок є складеним дієслівним, причому допоміжне дієслово належить до групи фазових: *В цьому загадковому тумані **ніби починав губитися** реальний світ – люди, мова, думки* [с. 190].

Уживання порівняльного звороту в ролі компонента складеного іменного присудка можна проілюструвати таким реченням: *Для мене поки що ця осінь з дідом і бабою – **як барвистий циганський прапор, як вершина краси, свято молодого полум'я...*** [с. 66].

Показником порівняльних відношень компаративем можуть слугувати словосполучення **бути схожим на, бути подібним на / до** чи лексема **нагадувати**, напр.: *Тяжко дихаючи, пані Розалія сиділа під цією черешнею і тепер уже воістину **нагадувала** відцвілу, стражденну **кульбабку**, забризкану дорожньою грязюкою* [с. 333]; *Вони, ці кольори були достоту **подібні на***

барви, якими цвіли Слова, намальовані мамкою на своїх картинах... [с. 225]; *І в цю ж мить у Долині Святого Івана почувся тихий спів. Спершу він був схожий на далекий плач заблукалого в осінніх лісах вітру* [с. 252].

Інколи порівняння фразеологізуються і тоді в реченні виконують синтаксичну функцію певного члена речення, зокрема й присудка. Очевидно, саме так слід кваліфікувати порівняння в такому реченні: *Цей незнайомий пан учитель ніби вилупився з одного яйця з дідом Соломоном* [с. 45]. На нашу думку, сфразеологізоване порівняння *ніби вилупився з одного яйця* за значенням дорівнює словосполученню *був дуже схожий на*, а за синтаксичною функцією – складеному іменному присудку.

Такі утворення семантично становлять собою повторення підметів і стверджують звичайність, типовість предмета, явища, особи, названої підметом, напр.: *...Соломон поманив мене до себе, зачерпнув з-під ніг жменю землі і сказав; – Но позерай, хлопе, земля як земля. Як і всюди, нормальна земля. – Але раптом підніс жменю до рота, спробував грудочку землі на смак і, пожувавши, роздумливо сказав: – Земля як земля, але знаєш, хлопчику, наша земля намого майсолодша, як у чужих світах* [с. 262]. Як бачимо, контекст спочатку підтверджує звичайність, типовість суб'єкта порівняння, проте далі повідомляє про нього додаткові відомості, що спростовують тотожність суб'єкта порівняння й певного еталона. Незважаючи на таке спростування, саме по собі фразеологізоване речення має семантику реального порівняння, оскільки його компоненти поєднані сполучником **як**.

2.3. Порівняння як головні члени односкладних речень.

Порівняння, що є головними членами односкладних речень, властива ірреальна семантика, наприклад: *Від побаченого спершу непевний вітерець холодком обвіяв спину, серце забилося лункіше, а далі Фіскаррошку ніби вдарило струмом неймовірної напруги* [с. 50]. Елементарне моделювання цього речення (а далі Фіскаррошці стало так недобре, ніби її вдарив струм

неймовірної напруги) дозволяє припускати, що порівняння, які є предикативною основою односкладних безособових речень, є згорнутою формою двоскладних порівняльних речень, які корелювали із вказівним словом **так** або **такий**. У тексті аналізованого твору ПК, що є головним членом односкладного речення і з семантико-синтаксичного погляду являють собою порівняльні предикати стану, – явище рідкісне. Принаймні ми зафіксували лише один приклад такого уживання ПК.

2.4. Порівняння-обставини.

Такі порівняння є одним із найпоширеніших і найбільш уживаних функціональних типів порівнянь – членів речення. З погляду семантики ПК цього типу можуть передавати спосіб дії, міру і ступінь, причину, мету.

За спостереженнями інших дослідників і за нашими спостереженнями, найбільш продуктивним різновидом порівнянь-обставин є обставини способу дії. З погляду структури (способу вираження) можна виокремити такі порівняння-обставини: 1) порівняння, виражені орудним відмінком іменників у ролі об'єкта ПК; 2) порівняння, виражені прислівниковою формою з по-; 3) порівняння, виражені порівняльними зворотами із сполучниками **як**, **немов**, **ніби**.

Особливістю порівнянь, виражених орудним відмінком іменників у ролі об'єкта порівняння, є поєднання об'єкта й показника порівняльних відношень в одній лексемі: об'єкт виражається лексичним значенням слова, а показник – граматичним (формою орудного відмінка), напр.: *Шахрай Соломончик мав повсюдно великі зв'язки, знав кого і як підкупити... Проте дід скелею вперся* [с. 18]; *Дуб заричав звіром...* [с. 106].

Порівняння з орудним порівняльним можуть супроводжуватися одним чи кількома узгодженими означеннями, що передують об'єкту порівняння, напр.: *А прямо перед нами сидить собі пишнотілою молодницею гора Ловачка*

[с. 64]; *А на тім дереві печальними осінніми ліхтарями звисають стомлені грона* [с. 106].

У формі орудного порівняльного фіксуються також уживання сфразеологізованих словосполучень, напр.: *Піфагор вивчив китайську, японську, кілька арабських і навіть мову якогось африканського племені, а російська вперлася йому в голову козою – і ні на крок уперед* [с. 97]; *...я вже не зайшов, а тунгуським метеоритом влетів у хату* [с. 231].

У ролі виразно порівняльних обставин способу дії можуть виступати прислівникові форми з префіксом **по-**, що мотивуються іменниками – назвами істот на кшталт: **по-газдівськи, по-материнськи, по-філософськи, по-солдатськи, по-людськи, по-християнськи, по-ангельськи, по-орлиному, по-жебрачому**, напр.: *Далі сідаю на ганок і неквапом, по-газдівськи роздивляюся довкола* [с. 154]; *...на мене ... по-материнськи ласкаво зорить із Ватиканських пагорбів церковка-капличка* [с. 155]; *Дід смачно цмокав у сні губами і по-ангельськи всміхався...* [с. 130].

З такі порівняння, очевидно, - наслідок скорочення складнопідрядних порівняльних речень, напр.: *В одну і ту ж мить вони, ці очі, могли жагуче-пристрасно любити, а відтак блискавично, по-орлиному зблиснувши, приректи себе до спалення і тут же помилувати* [с. 189] і *В одну і ту ж мить вони, ці очі, могли жагуче-пристрасно любити, а відтак блискавично, зблиснувши, як зблискують очі орла, приректи себе до спалення і тут же помилувати.*

Порівняння – обставини способу дії найчастіше представлені порівняльними зворотами з відповідними сполучниками. Порівняння такого різновиду можуть бути поширеними і непоширеними. Засобами вираження цих порівнянь здебільшого є:

а) іменники в називному відмінку з порівняльними сполучниками, напр.: *...із-за гори Ловачки виповзла, немов та вовчиця, зла хмарище...* [с. 209];

І ось ця клята осінь ціле літо, як капосна оса, сиділа мені на носі і постійно жумчала-жумчала... [с. 26];

б) іменники в непрямих відмінках з порівняльними сполучниками, напр.: *вдома нянько повелися зі мною дуже мирно – не копали, як м'яч, не крутили вуха, як ослові, не скубли, як гуску, не гонилися із прутом, як за скаженим мацуром* [с. 144].

в) прикметники, дієприкметники та дієприкметникові звороти з порівняльними сполучниками, напр.: *Чи то від бабиного крику, чи від велетенського спалаху блискавки Соломон схопився, вирвався із хащі і почав, мов навіжений, тікати через пагорб* [с. 209]; *А під нею [горою], немов вишиті сільською умільцею, мережаться і котяться по невеличких пагірках яблуневі сади* [с. 64].

г) дієприслівники та дієприслівникові звороти, яким властива додаткова предикативність, тобто такі порівняння, які є скороченими утвореннями зі складних порівняльних речень, у яких дієприслівник виступав дієсловом і виконував роль другорядного присудка, напр.: *Собаки весь час вітрили на захід, ніби чуючи, що ворог ось-ось має з'явитися саме звідти* [с. 376]; *...я легко, немов втілившись у метелика, випорхую на вершину гори Ловачки* [с. 308]. В останньому з наведених у цьому абзаці речень порівняльний зворот стосується означального прислівника і тому має додаткове значення міри і ступеня.

Порівняння-обставини міри й ступеня найчастіше виражені називним відмінком іменників (рідше субстантивованих займенників та прикметників) із порівняльними сполучниками **як**, **мов** і под. і відносяться до прикметників (дієприкметників) у ролі іменних частин присудків або другої частини складних присудків, напр.: *Я був хоч і невеличкий зростом, але тучний, набитий, як качан капусти* [с. 137]; *Тиша була вогкою і теплою, як писочок маленького щеняти...* [с. 141].

Порівняння – обставини міри й ступеня, зафіксовані в аналізованому фактичному матеріалі, можуть бути виражені й дієприслівниковими зворотами та відноситися до обставини, вираженої якісним прислівником. У цих випадках вони є уточнюючими відокремленими обставинами міри й ступеня, напр: *Невідомий був надивовижу спокійний. Впевнено, **наче граючи у виставі**, зійшов східцями і тоді почав опускати руки* [с. 360], *Із самого ранку прилетіла несподівано, **як вітерниця**, тітка Маргарита* [с. 156].

Порівняння-обставини причини виступають ірреальними порівняннями і виражаються, як правило, дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами, а також іменниками з ірреальними порівняльними сполучниками **мов, мовби, немов, наче, неначе, ніби** і под.

Порівняння – обставини причини, виражені дієприкметниковими зворотами, вживаються, звичайно, в постпозиції до головної частини речення, напр.: *Бідний пан Фийса був геть знищений: притьмом здрибнів, покрився бордовими полямами і тремтів, **наче підключений до розетки*** [с. 16], або між підметом і присудком, напр.: *Гебельс, **як вжалений у сідницю**, завертівся на стільці...* [с.132]. У складі таких зворотів ужиті тільки пасивні дієприкметники.

Щодо порівнянь – обставин причини, виражених дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом, то вони можуть розміщуватися як перед граматичною основою речення, напр.: *Наче почувши дідові кпини, Гебельс знову скрикнув* [с. 125], так і після неї, напр.: *Собаки весь час вітрили на захід, **ніби чуючи, що ворог ось-ось має з'явитися саме звідти*** [с. 376].

У функції порівнянь – обставин мети простежуються ірреальні порівняння зі сполучниками **мов, немов, мовби, ніби** тощо, виражені дієприслівниками. При цьому дієприслівники виступають тільки у формі недоконаного виду і специфікою таких ПК є те, що їх можна трансформувати в складнопідрядні порівняльні речення з підрядними мети, напр.: *Проте Фіскарюшка, **ніби виправдовуючись** [щоб виправдатися], вела далі розмову із*

Фийсою [с. 258]. [Владьо] *поклав мені руку на плече і, ніби вибачаючись* [щоб вибачитися], *винувато сказав...* [с. 366].

2.5. Порівняння-означення.

Порівняння-означення, зафіксовані у тексті досліджуваного твору, виражені сполучниковим порівняльним зворотом. Сполучникові порівняння-означення можуть бути як непоширеними, так і поширеними. Найтипівішими засобами їх вираження є:

а) іменники в називному відмінку, які звичайно розміщені в постпозиції до атрибутивних синтаксем, напр.: *...і велике літо, і пахнячі до неба кукурудзи, і нагуляні, як бики, вайлуваті гарбузи, і ласкава, як селянка, пасуля-бумбачка, і викохані, як пані-генеральшіі, капусти... – усе це даровано Господом, але тільки і тільки в дитинстві* [с. 39];

б) іменники в непрямих відмінках, напр.: *Із його гачкуватого, як у турка, носа по нитці капали «бабині сльози»* [с. 129].

2.6. Порівняння-прикладки.

Такі порівняння можуть поєднуватися із суб'єктом порівняння як безсполучниково, так і за допомогою сполучників. Сполучникові прикладки, зафіксовані в романі, мають реальну семантику, напр.: *Вибалушивши очі, погрозливо розмахуючи руками, вона [моя баба Фіскарощка], як уособлення страшної помсти, йшла твердими кроками...* [с. 38]; *А пан Фийса як керівник цієї терористичної групи навіть сльозу пустив* [с. 45].

2.7. Порівняння-додатки.

Такі компаративеми виражені здебільшого родовим безпрійменниковим відмінком іменників, іменниками (займенниками) у родовому відмінку з прийменниками **від (до)** та іменниками у знахідному відмінку з прийменниками **за і над**, керованими формами вищого і найвищого

ступенів порівняння. Об'єктні порівняльні синтаксеми, виражені іменниками з прийменниками, вживаються звичайно при предикатах якості, напр.: *...війна гірше од смерти...* [с. 355]; ...[Фіскарешка] *прудкіше білки, миттю вискочила на черешню...* [с.135]; *...голод завжди моцніший за гонор...* [с. 345].

Отже, компаративеми-синтаксеми виконують у реченні найрізноманітніші синтаксичні функції. Якщо про порівняння-підмети можна говорити лише умовно, оскільки з погляду семантики, а не лише розміщення порівняльної частки об'єктом порівняння є ціле речення, то про порівняння у ролі присудків і, особливо, другорядних левів речення можна говорити цілком ознозначно.

ВИСНОВКИ

Порівняння в мовознавчій науці розглядається як поетичний троп і як засіб пізнання довкілля, важливий чинник людського мислення з його асоціативністю і спрямованістю від відомого до невідомого.

Порівняння базується на зіставленні двох предметів або явищ для пояснення одного з них за допомогою іншого і свідчить про індивідуальну природу світосприймання, світовідчуття, нормативної системи цінностей та формування індивідуального концептуального світу. Семантична спрямованість порівняння звичайно поширюється від предмета думки до реальності, яка чимсь цей предмет нагадує, найчастіше в плані експресивно-оцінному.

Залежно від функційних, структурних, семантичних та інших особливостей порівняльних конструкцій дослідники називають різні їх типи: за кількістю компонентів, за наявності / відсутності формального показника, за реальністю компаративних відношень, залежно від сталості компонентного складу, за логіко-семантичними ознаками.

У структурі порівняльної конструкції виокремлюють суб'єкт порівняння (те, що порівнюють), об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють) і ознаку, за якою один предмет (суб'єкт) порівнюють з іншим (об'єктом). Ознака може визначатися за кольором, формою, розміром, запахом, відчуттям, якістю, властивістю, рухом, процесом, дією тощо.

З погляду структурно-граматичної організації виокремлюють порівняння-синтаксеми і порівняння речення.

Порівняння-синтаксеми у реченні виконують синтаксичні функції всіх членів речення – і головних, і другорядних, проте найтиповішою для них є роль обставини.

Показником порівняльних відношень у порівняннях-синтаксемах найчастіше є слова як, немов, ніби. Інколи показник порівняльного зв'язку відсутній.

РЕЗЮМЕ

Тему курсової роботи «Синтаксична функція порівняння (на матеріалі роману-колажу Д. Кешелі “Родаки”) було обрано з метою з’ясування різновидів порівняльних конструкцій відповідно до їхньої функційно-синтаксичної специфіки; вивчення типології порівняльних конструкцій залежно від семантики суб’єкта і об’єкта порівняльних відношень та основи порівняння .

У першому розділі роботи досліджено основне поняття порівняльної характеристики та її конструкції, а також було описано мовний та культурологічний аспекти образних порівнянь в художніх творах. Узагальнено теоретичні напрацювання у сфері класифікацій порівнянь та розробки їх характеристик. Зазначено, що порівняння також мають свою окрему систему і використовуються в українській мові і мають притаманні фонетичні, морфологічні, синтаксичні та стилістичні ознаки, а також нерідко порівняння виступають різними членами речення, наприклад, обставиною, підметом або присудком, займенником або дієсловом чи прийменником.

У другому розділі порівняння базується на зіставленні двох предметів або явищ для пояснення одного з них за допомогою іншого. У структурі порівняльної виокремлюють суб’єкт порівняння, об’єкт порівняння і ознаку за якою один предмет порівнюють з іншим.

Курсова робота складається зі вступу, двох розділів та резюме. Обсяг роботи становить 33 сторінки. У списку використаної літератури налічується 20 джерел.

Ключові слова: українська мова, порівняння, дослідження, стилістика.

RESUME

The topic of the term paper "Syntactic function of comparison (based on the novel-collage of D. Kesheli "Relatives") was chosen in order to find out the types of comparative constructions according to their functional and syntactic specificity; studying the typology of comparative constructions depending on the semantics of the subject and the object of comparative relations and the basis of comparison.

In the first chapter of the work, the main concept of comparative characteristics and its construction was investigated, and the linguistic and cultural aspects of figurative comparisons in works of art were described. Theoretical developments in the field of classifications of comparisons and the development of their characteristics are summarized. It is noted that comparisons also have their own separate system and are used in the Ukrainian language and have inherent phonetic, morphological, syntactic and stylistic features, and also often comparisons appear as different members of a sentence, for example, circumstance, subject or predicate, pronoun or verb or preposition.

In the second section, Comparison is based on comparing two objects or phenomena to explain one of them with the help of the other. In the structure of the comparative, the subject of comparison, the object of comparison and the feature by which one subject is compared with another are distinguished.

The coursework consists of an introduction, two sections and a summary. The volume of work is 33 pages. There are 20 sources in the list of used literature.

Keywords: Ukrainian language, comparison, research, stylistics.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Баган, М. П. & Заскалета, В. П. (2023). Типологія порівняльних конструкцій за модулем порівняння. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць*, 36, 30–40.
- Баранник, Д. Х. (1980). Порівняльні конструкції в українській мові. *Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови: зб. наук. праць*. Дніпропетровський державний університет, 6–16.
- Грипас, О. Ю. (2011). До питання про термінологічний апарат для позначення компонентів структури компаративем. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць*, 8, 296–299.
- Єрмоленко, С. Я. (2019). Лінгво-стилістична рецепція роману-колажу Д. Кешелі «Родаки». *Культура слова*, 90, 7–17.
<http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/180175>
- Заскалета, В. П. (2018a). Типологія семантичних полів порівняння за значенням об'єкта (на матеріалі роману-колажу Д. Кешелі «Родаки»). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія: зб. наук. праць*, 21(1), 131–141.
- Заскалета, В. П. (2017). Порівняння як засіб увиразнення портретного опису персонажа (на матеріалі роману-колажу Дмитра Кешелі «Родаки»). *Проблеми зіставної семантики: [збірник наукових статей]*, 13, 81–87.
- Заскалета, В. П. (2018a). Типологія семантичних полів порівняння за значенням об'єкта (на матеріалі роману-колажу Д. Кешелі «Родаки»). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія: зб. наук. праць*, 21(1). 131–141.
- Заскалета, В. П. (2018b). Типологія семантичних полів порівняння за значенням суб'єкта (на матеріалі роману-колажу Дмитра Кешелі «Родаки»). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*, 36, 71–78.
- Красавіна, В. В. (2018). Етномаркери в порівняльних конструкціях у романі-колажі Дмитра Кешелі «Родаки». *Література та культура Полісся. Серія : Філологічні науки*, 93, 180–187.
- Лисенко, Л. О. Структурні типи порівняльних фразеологічних одиниць (на матеріалі англійської, німецької та української мов). *Наукові записки. Серія: філологічні науки*, 89(3), 90–96.

- Мацько, Л. І., Сидоренко, О. М., & Мацько О. М. (2003). *Стилістика української мови: підручник*. Л. І. Мацько (Ред.). Вища школа.
- Мірченко М. В. (2001). *Структура синтаксичних категорій*. Вежа.
- Павлюк, Т. П. (2011) *Логічні та образні порівняння у сучасному поетичному тексті*. <http://surl.li/nxyfy>
- Павлюк, Т. П. (2011). *Порівняльні звороти в сучасному українському поетичному тексті*. [Дис. канд. філол. наук. Запоріжжя].
- Пономарів Д.О. (1993). *Стилістика сучасної української мови*. Либідь.
- Прокопчук, Л. В. (2000). *Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення*. [Дис. канд. філол. наук Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського].
- Личук, М. І. (2015). *Фразеологізовані речення в системі простого речення: монографія*. Видавець: П. П. Лисенко.
- Шаповалова, Н. П. (1998). *Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові* [Автореф. дис. канд. філ. наук].
- Шкуран, О. В. (2011). *Національно-культурне підґрунтя компаративних фразеологізмів східнослов'янських та східнослов'янських говірок Середнього Подніпров'я*. [Автореф. дис. канд. філол. наук].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Кешеля Д. (2017). *Родаки*. ВЦ «Академія».